Báthori Csaba

Szó szerint minden

A közelmúltban jelent meg Báthori Csaba kétkötetes, párbeszédes formában szerkesztett önéletrajzi műve, a Szó szerint minden*, a Cédrus Művészeti Alapítvány gondozásában. A szerzővel életútjáról, műveinek keletkezéstörténetéről – egyfajta magán szellem- és lélek- és művelődéstörténet keretében –* ***Füleki Gábor*** *folytatott beszélgetést. A csaknem ezerkétszáz oldalra rúgó, hatalmas beszélgetés-esszéfolyamból itt két rövid részletet közlünk, ízelítőül.*

– De közben édesanyád már, ha jól tudom, beíratott a Mikszáth Kálmán téri Piarista Gimnáziumba. Oda is jártál 1971 és 1975 között, ha jól értem, már a Rimaszombati utcából, Kelenföldről, ugye?

– Igen, vagy Magyar bácsi műhelyéből, vagy a Kelenföldről, nem tudom pontosan, összefolynak az évek. Az 1-es busszal jártam, az biztos, leszálltam a Múzeumnál, bekullogtam a Múzeum utcán, így. 1975 tavaszán vitt be oda először édesanyám, beíratni. Már az első belépő… jaj, annyi valami volt, mint a tenger. Belépünk a kapun, jobbra egy portásfülkében apáca ül, főkötőben, s mondja, jobbra a folyosón menjünk, ott az igazgatói szoba. Igen. De baloldalt – rajta akadt meg a szemem először –, baloldalt egy hórihorgas, parányi kerek fémkeretes szemüveget viselő pap duruzsolt egy házaspárral, szemlátomást tanácskoztak. A pap látványa engem azonnal felvillanyozott. Papot láttam már addig is párat, zömök, duzzadt kézhátú, tarisznyás hasú rágcsálót… de ez, ez a figura megdelejezett. Horgas orr, pengeszáj, pityke szem, Szörényi Leventeszemüveg, deszka termet, kapitányi testtartás, – ha anyám nem rángat tovább, bámulom holnapig. Szeptemberben, már az órákon, ahogy sorban felködlöttek a szaktanárok, jött egyik óra a másik után, akkor is Jákobot – így neveztük –, őt bámultam, ezt a langaléta fekete tornyot, percről percre. Felállt a katedrára, s hogy csillapítsa a szünetből még átszüremkedett pusmogás zaját, magasba emelte mutatóujját, s így tartotta egy fél percig. Azonnal beállt a csend. Akkor lelépett a katedráról, és járkálni kezdett a padok közt, és aztán így gomolygott később négy éven át minden órán. Kicsit sisegő hangon beszélt, bár nem volt pösze, talán csak szelídségét jelezte ezzel a mesterkélt kedvességgel. Nyájasan volt szigorú: inkább a tónusával dorgált, semmint magukkal a szavakkal. Mindenkit úrnak szólított, Gonda úr, Szita úr, Ihászy úr,

Báthori úr. Tizennégy évesen úrként léptünk fel a tudatlanok között… De micsoda bizalmi és elismerési előleg. Nyilván volt köztünk kis úrfi, tizennégy éves uracs, de volt köztünk modortalan, vásott pernahajder is, – ő is úr volt Jelenits óráján. Lehet, hogy csak így tudta átadni közlendőit, ezzel a komoly vételre állított megszólítással. A megszólított is önkéntelenül megkomolyodott, még a legborzasabb kófic is. Valahogy komolyabbá akart tenni bennünket, mint voltunk. Beállítani minket a felnőttek közé, persze, úgy esetlenül, ahogy jöttünk: kis keszeg csapott vállal, pattanásos homlokkal, mutáló hangszálakkal. Figyelt és formált. Írásbeli dolgozataink alá saját kezűleg odakerekítette véleményét, tapintatosan, de nyomatékkal. Támogatott. Én – érdi szegénylegény, Magyar bácsi zabiunokája, levetett göncök viselője – időnként lebegő, nem testhez álló ruhadarabokban jelentem meg az iskolában… Mire egyszer csak behív a szobájába, és azt mondja: Báthori úr, én most kaptam a Vigíliától nyolcezer forint tiszteletdíjat, odaadom magának (mert nem csak urazott, hanem magázott is minket) a felét. Én szabadkoztam előbb, de aztán elfogadtam. Vettünk belőle rám illő nadrágot, inget, pulóvert. Minden paptanárnak egy szobája volt a rendházi épületrészben. Jelenits sokszor behívott magához, hol beszélgetni, könyvet adni, folytatni az órát. A szoba egyetlen máglya könyv, stósz stósz hátán, padlón és mennyezeten, kis ösvények peremére rendezve, hogy járni tudjon az ember a puturlukban. Szappan- és pipereillat terjengett ebben a cellában, valahányszor beléptem az ajtón. Frissesség, keményített fehér gallér, ápoltság. Soha nem láttam őt, mondjuk, borostásan. A körme fehérlett, még csillogtak rajta a mosakodás utolsó vízcseppjei. Mindig tíz ujját megfeszítve beszélt. Felállt a katedrára, és magyarázni kezdett valamit: tíz ujját kissé szétterpesztette, glédába állította, pálcikákra bontotta, és szögletes mozdulatokkal amúgy szurkálta a levegőt, úgy részletezett valamit. Nem nagylelkű, de a maga káptalanságában csalhatatlan ízlése volt. Nem minden szempontból vette szemügyre a művet vagy a szerzőt, de az ő szempontjából nézve mindent elmondott. Nem a szemcsippentős és illetlen szemlélettágítás híve volt, hanem a szűkebb körben szemlélődő leásásnak. Átláttad horizontális szemhatárát, és csodáltad vertikális varázsát: az elmélyedésben akkor, esküdtem volna rá, párját ritkította. Nem a felvilágosodás értelmében vett világtörténelmi botrányok leleplezője volt (bár a *Merj tudni* kanti attitűdjét ő is magának vallotta), ettől valahogy irtózott… hanem a mélységben újdonságot találó, a háztájiban is végtelen üdvöt lelő atlétáé. Katolikus vezérlése közben is átadott valamit a szókratészien tapintatos nem-tudás éthoszából, abból a várakozó pártatlanságból, amely nagyon is nyomatékos, hitével

összefüggő nyilatkozatait övezte. Pilinszkyről senki nem beszélt mélyebben azóta sem, Rónay Györgyről sem; de Székely Magda költészetére is ő hívta fel a figyelmem. De még később is csodáltam bátorságát: egy-egy kérdésben olyankor mondta el igazát, amikor mindenki üres és hazug ájulatot várt. *Az én szememben*, mondom, lehet, hogy csak ebben a két sokat látott szemben megmaradt annak, aki az ismeretlen igazságoknak is képes helyt adni a szívében. Minden apologetikus igyekezete mélyén ott érzem a végső tudásra vonatkozó fenntartás becsület-csíráját, és ezért nem vonhatom meg tőle vonzalmam ma sem. Én magamban össze tudom egyeztetni a leszűkülő papi lélek utóvédharcainak merevségét és az agnosztikus óvatosság udvarias tónusát. Ezért bátorkodom idézni ebben a szakaszban is Voltaire-t, hiszen a legmélyebb katolikus ember hite is vastag agnosztikus rétegeken át, a hitetlenség hosszú ideig nem ideiglenesnek vélt földrengés-törmelékein át próbál leérni, lefele kapaszkodni a reményhit sárgaföldrétegéig. *Il y a dans toutes les académies une chaire vacante pour les vérités inconnues, comme Athènes avait un autel pour les dieux ignorés* (*Minden akadémián van egy üres szék az ismeretlen igazságoknak, mint ahogy Athénban is volt egy oltár az ismeretlen isteneknek*).

– *Ez a rokonszenv eleve némileg elvont, szellemi természetű lehetett, hiszen egy paptanárról még kevesebb „személyes adatot" ismerhettél, mint, mondjuk, egy állami iskola tanulója. Volt kapcsolatotokban személyes vonás? Mód nyílt arra, hogy megismerd ennek az embernek belső „szerkezetét"?*

– Nem, csakugyan, vonzalmam inkább abból táplálkozott, hogyan beszél ez az ember a világ dolgairól. A személyéről nem tudtam semmit. Szülei? Hm. Testvérei? Hm. Életmódja? Hm. Étkezési szokásai, ízlése? Hm. De lenyűgözött a tartása, az a csigaházban hordott, mégis egyetemesnek vélt bölcsesség. Még leginkább a nyári kerékpártúrákon kerülhettél közelébe: ő a libasor elején, az út peremén, mi pedig – harmincan-harmincöten – a háta mögött a kerékpárokon. És ha esténként megérkeztünk, mondjuk, Nagybörzsönybe, letanyáztunk, felvertük a sátrakat, tábortüzet gyújtottunk, és ő gyorsan rottyantott valami lét, sütött tarhonyát egy nagy kondérban. Akkor se tudtad meg, mi lakik benne, de legalább megláttad közelről szíjas karját, gyeplős bőrét, s az egész figurát kissé ernyedtebb humanizmussal, mint az órákon megszokhattad. Jelenits soha nem kínált szellős kilengéseket, semmilyen értelemben. Kissé suttogva beszélt, nem nevetett nagyokat, inkább csak szöglete felé húzta szét a száját. Kémlelt aprócska szemével, egyetértést várva, és megdöckölte a hátadat. Nem érintett meg bennünket, valójában nem. Ha sétálgatott az osztályban, és meg-megállt valamelyikünk

hátában, néha a tarkónkra tette tenyere déli élét, megpaskolta lágyan, majd gyöngéden ökölbe szorított kezefejét még nyugtatta pár pillanatig az illető tarkóján. Hangulatember volt? Igen, utóbb nem egyszer bujkált benne néma ingerültség, ilyenkor befele gyűrte alsó és felső ínyét, hullámoztatta ajkait, mintha visszagyűjtené a szavakat. Egyik legszebb ajándéka volt, esztendőkön át naponta átadott ajándéka az a hajnali diákcsemege, egyféle lelkigyakorlat, amellyel reggelente a piarista kápolnában kínált meg mindenkit, aki igényt tartott rá. Az egyik padban térdelt, a kápolna félhomályában, és – kilestem egyszer – tenyérnyi kis papirkákból felolvasott rövid halk magyarázatokat. Vagy nem olvasott fel – elmondta fejből, élőszóval, amit egy-egy eseményhez, tényhez, újszövetségi vershez, hétköznapi eseményhez hozzá kívánt fűzni. Csontjaid üresek reggel, a hajad üres, még a szíved is üres, és akkor bemész a homályba, és hirtelen ellop valaki saját társaságodtól. Lehet, a suttogó tudás, a tukmálástól mentes kínálás, vagy a hajnali tompaság és az első tanóra közti szürke időhézag tette oly vonzóvá ezeket a perceket, a lélek kisimogatása tudatlan álmaiból. Vagy-e már valaki arra a napra, kérded magadtól néha reggel hét és nyolc között. Vagy-e valaki egyáltalán. Mert ha bementél a kápolnába akkor, tudhattad, ez a homályban térdeplő ember egy kis igazságot segített felszínre juttatni, vagy egy kis hazugságot segített elsüllyedni legalább arra a napra. Ez a virradati fohászkodás, igaz, nem érvelő tudást adott, hanem inkább egy napra elegendő egyensúly-adagot, mégis hozzájárult ahhoz, hogy délután sem válhatunk – az iskola falain kívül sem – ősemberré.

– Jelenits a hetvenes években híres nyilvános előadásokat is tartott. Például hosszú időn át szónokolt Pál apostolról, arról a figuráról, aki szemlátomást őt is lenyűgözte, és hitéletének rendíthetetlen alapzata volt. Mivel tudom – esett már szó erről ebben a beszélgetésben is –, hogy később kritikai fénytörést szenvedett ez az ifjúkori tapasztalatod, kérlek, részletezd kissé azt a meghátrálást, ijedtséget vagy feszélyező dilemmát, amely ifjúkori rajongásodat mérsékelte. Szerinted van-e lehetőség arra, hogy az ember lényeges szellemi pályamódosítást végezzen később, illetve hogy az milyen elemekből épül, és mennyiben töri fel első meggyőződéseid kőpadlóját. Tudsz-e még részlegesen dicsérni valamit abból, ami aztán egész csalódásod része lett? Vagy szellemi tartásunk olyannyira összeforr a kritikai szemlélettel, hogy lehetetlen valamit megőriznünk a kritikával nem eltörölhető lelki őskorunkból?

* * *

– Te sok mindenhez nem-értettél, és ez a figyelmi szóródás azért érdekes, mert alkatod éppen ellenkező: te az elmélyedésre vagy predesztinálva, talán nem is látod a dolgok felületét… De milyen is volt az a dán táncos?

– Ha a nap letelt, gondolok néha arra, nem lett volna-e jobb, valamelyik „hobbi" mögött rejtőzve kibírni az időt, és nem mindig tiszta tüzet és fényes tereket szürcsölni akarni, kifulladásig. Ha azonban vékonyul a kedved gyakorolni valódi hivatásod, akkor szívesen kezded hallgatni a nem rád tartozó dolgok nyelvét, tanulni akarsz valamit, ami nem kapcsolatos a függelmi viszonyokkal, s vissza-visszatérő falatokban megadja a becsületesség ízét. A táncművészet lesése is ilyen mellékfolyosó volt, bármikor bedőlhetett fejem felett a plafon, abbahagyhattam, kezdhettem újra a mámort, és nem éreztem kiégettnek magam. A dán táncos azonban egyszeri eset, ma is röstellem, hogy nem jegyeztem meg a nevét. De lehet, hogy az élet a zavaros jelszavak zúgása mellett azért is tűrhető, mert elő-előfordul benne a hazugság és félelem nélküli öröm, a személyes érintkezést nem igénylő ámulat, egy-egy az emlékezésre alkalmas esemény, örök névtelen hálára kötelező megrendülés. A dán táncos mutatványában odaszögezett a székhez a nemes gépezet, az emberi test szeszélyes mozzanatokra tördelt látványa, a földhöz kötöttség és égre nézés együttes kínja. Úgy képzeld el: bemászott a színpadra egy csupa izom test, de úgy, hogy hanyatt feküdt, két kezével-lábával el-elemelte magát a deszkáktól, feje hídba ívelő tartóoszlopai közé függött, mintha nézné a talajt, de semmit se látna. A lábain kidomborodtak az izmok, s először azt érezted: ez a húsköteg mintha visszasírná ruházatát, ugyanakkor sóvárogná is a meztelenség szentségét, ezt az eretnek adamita lélek-kalodát, amely most úgy csúszik-másik, mint egy hatalmas éji bogár, koppanva nagyokat fal nélkül is (Arany váratlanul hódítja meg a szavainkat, és emlékeztet arra, *van, mindig van* jobb kifejezés is az első ötletnél). A dán táncos nem viselte, hanem hordozta testét, s ahogy bennem is megmozdultak a csontok a szokatlan mutatvány láttán, figyeltem, micsoda megdöbbenést vált ki a mozdulatsor cikázó, szögletes részekből összeálló megtapasztalása. Hogy villámsebesen odateper hanyatt az egyik sarokba, ott szimatolja a sarat, majd mintha vizelne, megszagolja saját vizeletét, majd odébb kúszik, és áll és néz. Talán a tűnődő álldogálás, a rakétaszerű vízszintes mozgás, a kúszás zaja, az egyre erősödő zihálás, a verejtékcseppek megjelenése és a kis gömbölyű nyiroklámpák a test egész felületen… nem tudom, mi tette olyan nyűgözéssé azt a pár percet. A dán táncos meztelen volt. Talán egy fecni lógott az ágyéka körül, de már az is hámlott le izzadt heréiről – és bennem ez a tünékeny pucérság e nyilvános térben bűnös megilletődöttséget ébresztett. Maga a ruhátlanság, az mintha egy másik, egy „eretnek"

lélekkel töltött volna fel. Máskor elfordítottam volna a fejemet, de most – a művészet maszkjában – éppen ez a védtelenség, odaadás, minden szemérmet nélkülöző megnyílás, igen, a nyílások látásának erotikus mániája odavitte a színpadra, és nem is láttam, hanem beittam őt a szemem csarnokvizébe. A szégyenkezés ingatag árnyai jelentek meg talán bennem? Az egy életre katolikusnak meghódított lélek hajlandó szörnyűséges kísértésnek tekinteni a testet, és megütközéssel néz minden üzenetet, amely a meztelenség öltözetében jelenik meg. Micsoda habzsolás volt az a szemjáratás: a dán táncos célzatában megsejtettem a hasznosság pólyáiból kigöngyölt, csakugyan transzcendens tiszta erőt, amely nem akar semmi mást, csak létezni. Rágta és táplálta és égette az erő-égető mozgás, de nem bírt kikecmeregni ketrecéből, a hanyattfekvés vasmarkú szorításából. Áldozat volt ez az emberrovar, Kafka kései ivadéka – mert irodalmi művek is teremtenek embert utókorukban, nem is egyet, hanem seregletet, talán nem is vesz körül bennünket ma más, mint Kafka képzeletének néhány szörnyűséges modellje.

– *Igen, a tánc expresszív ereje szinte megsemmisíti addigi, aznapi lényedet, s másnaptól mintha kissé eltolódott volna a horizont, megmoccantak a szemöldökfák, ismét repedés keletkezett hasadt végig a díszleteken, újra be kell rendezned a homlokzatokat. Ez a fajta személyesen elbeszélő tánc nyilván nem gyakori, de annál súlyosabb tapasztalat, sőt viszonyítási pont*.

– Én kevés nyűgözést láttam addig más műfajokban is, amely ennyire megzökkentette volna az életemet. A nagy művészi élmény egyik közvetlen előnye mindig az, hogy felveti benned is a kérdést: érdemes-e szaporítani a mennyiséget anélkül, hogy tartósan mozgatni tudnád a legmélyebb rétegeket. Ez a „furdalódás", szerencsére, megsemmisíthet néhány fércművet a nézőben, ha ő ugyancsak alkotónak véli magát. Áldás. Érzed: csak így érdemes. Nem mondom, hogy a többi smafu, de már megszületett benned a lelkiismeret. Egy árva emberi szó nem hangzik el a színpadon, és mégis felsikolt egy egész világ. Várnád, hogy valamikor megfordul, hasára vergődik a figura, s akkor esetleg négykézláb mászkál majd ide-oda (ekkor jutnánk el József Attila sorához: *Négykézláb másztam*…). De nem, nem. A szaggatottság, a test özönvize, az ég-föld viszonylat mellett ugyanis még valami megfog: a sűrűsödő zihálás, a száraz test elázása, szinte a szülőcsatornába visszazsugorodó megnyirkosodása. Hogy fog ez innen egyszer feltápászkodni? (Nem tápászkodott fel, hanem kimászott hanyatt a függönyök mögé.) Mi köti őt vajon ehhez a helyzethez? Hogyan vált rovarrá? És rovarállapota nem kényszeríti-e arra, hogy folyton a mennybe nézzen anélkül, hogy oda be is látna? Pária ő vagy boldog féreg? És néha előadás közben

eszedbe jut: ja, ha ezt ennyire felfogom, lehettem már én is hasonló helyzetben? Vagy talán csupa hasonló helyzetből áll az emberiség sorsa, és csak a kiváltságosok bírnak elsurranni a függöny peremén az angyalok közé? Mindezt nem tudod, csak tátogsz, és valahogy első fogaid árkába fut az esti nyál. Ez a színpadi nyál – figyeld meg egyszer! –, ez különbözik a friss hajnali nyáltól, amely még nem ismeri a nap viszontagságait, nem birkózott meg a lehetetlenségek rémeivel, és azt hiszi, hogy a hajnalok örökké újra kezdődnek, és majd valami más világon folytatódnak. Nem tudom neked elmondani, ismétlem, miért fogott meg engem a fedetlen emberi test látványa. Talán összefügghet ez katolicizmusommal, a test általános meggyanúsításával, a fizikum megvetésével, a Reménység monumentális felmagasításával, amely annyira megterheli földi évtizedeinket. Emlékszem, a zsigerekig katolikus Ausztriában micsoda botrányt tudott kelteni minden felforrósodás, amely a testiség adottságait hozta szóba. Talán Innsbruckban történt, hogy egy feszületen – zárt területről volt szó, egy kolostorról, udvarról, nem emlékszem pontosan – ágyékkendő nélkül ábrázolta Jézust a művész. A fél ország habzott a dühtől, az összes médium rárontott a mű alkotójára. Szemérmetlenség! Arcátlanság! Nem szégyelli magát! Ilyenkor hátsó agytekénkbe költözik a józanság, és egyetlen szent gondolatra se vagyunk képesek. Ilyenkor képtelenek vagyunk állítani valamit anélkül, hogy ne juttatnánk akasztófára (előbb csak képzeletben) másokat, akik felekezetünk nyugalmát feldúlták. Jézus ember is volt, ha jól emlékszem a teológia mestermagyarázataira, tehát akkor annak minden járulékát viselte, tetőtől talpig. Miért volna szégyenletesebb egy meztelen orr, száj, borda, mint a nemi szerv, vagy más testi tájék? Röstellje magát az, aki rosszat gondol közben… Azt hiszem, le kellett venni a kőtestet a keresztről, s fel kellett öltöztetni, hogy hitünk ne sérüljön, és boldogok lehessünk a boszorkányüldözés kellős közepén is. Én a dán táncos estjén egy pillanatra sem gondoltam rosszra, csak arra: mennyi áldatlanságot tűr meg ez a vízszintre kényszerített test, s milyen esély volna, ha legalább függőlegesen lehetne mezítlen. Nehezen tudtam azonban felérni magamban a hevületnek azt a síkját, amely bármiféle felháborodást igazolt volna bennem. Ámultam, hogy nem esik ki a szeme, nem szakad fel tenyerének bőre, nem rogy össze nyolc perc után a lába, nem roppan meg a gerince, nem kap görcsöt a combja, nem áll szálka a talpába… Nem volt társa. Nem jött be egy nő, aki lábra téríthette volna. Vagy értelmes munkát kínált volna neki ugyancsak sík testtel. Semmi pomádé. Semmi tanítás. Semmi kommentár. Igen, magyarázat-mentes parabola volt ez, így fogtam fel, arról, kik vagyunk egyedül egymás közt, ég és mennybolt présében, satöbbi. Még a brutális

kopaszokat is megértem, akik valahogy kifejezik a magányos agy kíméletlen harcosságát. Bár a dánnak volt haja. A dán gyilkolás felé hajló magányát nem a tar koponya fejezte ki, hanem az egész test siralma. És ahogy feleségemre néztem, emlékszem, az ő arca is harmatozott már a hatodik percben, csak előre tudott nézni, megtámasztotta az állát, és nem is ült már szinte mellettem. Hát, szóval ilyenféle élmények értek azokban az években, a táncosok kísértései láttán. Ma is táncol nekem a dán. És közben nem szól egy árva szót sem. De ha néha körülnézek, elferdül az eszem. Hogy emberek vesznek körül? Ez csak álom és legenda.

Báthori Csaba – Füleki Gábor Szó szerint minden
Cédrus Művészeti Alapítvány, Budapest, 2020.